

SYLWIA KONARSKA-ZIMNICKA¹

Instytut Historii, Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach

ORCID 0000-0002-8337-1637

MAKULATURA INTROLIGATORSKA W OPRAWIE KSIĘGI URODZONYCH PARAFII PIOTROWICE K. OŚWIĘCIMIA (1687-1750)

Binding waste in the binding of the Register of births from the parish at Piotrowic near Oświęcim (1687-1750)

Abstract

The Diocese Archive in Kielce owns a vast stock of archival documents, including numerous church registers. One of the latest acquisitions is *Księga urodzonych [Register of births] from the parish in Piotrowice near Oświęcim (1687-1750)*. This register of births is typical for the late 17th and the first half of the 18th century, in the form of *dudka*, in which notes were entered each year from 1685 to 1732. Then, the entries of baptisms end. Later entries are not related to the main purpose of the book. The so-called binding waste paper, which was used to harden the book, also constitutes interesting resource material. For this purpose, three copies of an astrological calendar for the year 1678 were used. Its author was a Krakow scholar named Stanisław Słowakowic. The preserved parts of the pages (some fragments are missing) make it possible to read the symbols used in the calendar. The general condition of the calendars is bad, so that they cannot be read as a whole. However, considering the fact that the calendars used for bookbinding are a very interesting source of knowledge about the daily life of the contemporary society, this discovery is as valuable as the register of births itself.

Keywords: the Diocese Archive in Kielce, church registers, astrological calendars, bookbinding waste paper

Abstrakt

Archiwum Diecezjalne w Kielcach posiada bogaty zasób archiwaliów, w tym również liczne księgi metrykalne. Jednym z ostatnich nabytków jest *Księga urodzonych z parafii Piotrowice k. Oświęcimia (1687-1750)*. Jest to typowa dla końca XVII i I połowy XVIII wieku księga urodzonych mająca format tzw. dudki, w której zapiski prowadzone były rokrocznie od 1685 roku do roku 1732. Wtedy kończą się wpisy ochrzczonych. Późniejsze zapiski nie mają związku z przeznaczeniem księgi. Równie ciekawy materiał źródłowy stanowi także tzw. makulatura introligatorska, która została użyta do wzmocnienia księgi. W tym celu użyto trzech egzemplarzy kalendarza astrologicznego na rok 1678. Jego autorem był krakowski uczonec Stanisław Słowakowic. Zachowane fragmenty miejscami ubytkowanych kart

¹ Dr hab. prof. UJK Sylwia Konarska-Zimnicka, pracownik Instytutu Historii UJK w Kielcach. Zainteresowania badawcze – historia nauki średniowiecznej i wczesnonowożytnej (astronomia, astrologia, medycyna), historia kultury średniowiecznej i wczesnonowożytnej; edytorstwo źródeł historycznych. E-mail: zimnicka@ujk.edu.pl.

dają wgląd w stosowaną w kalendarzu symbolikę. Stan zachowania jest zły, co uniemożliwia jego całościowe odczytanie. Jednakże ze względu na fakt, iż wykorzystane do wzmocnienia księgi urodzonych kalendarze stanowią niezwykle ciekawe źródło do poznania tzw. życia codziennego ówczesnego społeczeństwa, odkrycie to jest również cenne, jak sama księga urodzonych.

Słowa kluczowe: Archiwum Diecezjalne w Kielcach, księgi metrykalne, kalendarze astrologiczne, makulatura introligatorska

Archiwum Diecezjalne w Kielcach to, obok Archiwum Państwowego w Kielcach, najważniejsza w regionie świętokrzyskim instytucja powołana do gromadzenia, przechowywania, opracowywania i udostępniania dokumentów i akt – świadectw przeszłości. Instytucja ta powstała w roku 1939 dzięki inicjatywie i wysiłkom biskupa Czesława Kaczmarka (1895-1963)². Przez ponad 80 lat swojej działalności zgromadziła niezwykle bogaty i cenny zasób archiwaliów, który, na skutek napływu rozmaitych dokumentów z parafii, nieustannie się powiększa³.

Niedawno Archiwum Diecezjalne w Kielcach wzbogaciło swój zasób o *Księgę urodzonych z parafii Piotrowice k. Oświęcimia (1687-1750)*. Księga ta została przekazana z leżącej na terenie diecezji kieleckiej parafii Dzierzgow (gmina Radków), która w tamtym okresie (tj. w latach 1687-1750) przynależała do diecezji krakowskiej, do ówczesnego dekanatu Zator (obecnie: archidiecezja krakowska)⁴. Parafia ta, w źródłach występująca jako Petrovicz (później Petrowicz), po raz pierwszy wzmiankowana była w spisie świętopietrza parafii dekanatu

² Por. D. Olszewski, *Wprowadzenie historyczne*, w: *Katalog duchowieństwa i parafii diecezji kieleckiej*, Kielce 1999, s. 19-50; G. Bujak, *Kuria diecezjalna w Kielcach w latach 1918-1938. Studium kancelaryjno-archiwoznawcze. Zarys problematyki badawczej*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”, 1995, t. 64, s. 49-57; zob. R. Skrzyżniarz, *Archiwum Diecezjalne w Kielcach*, „Archiwa Ecclesiastica”, 2007, t. 4, s. 137-141; *Dekret erekcyjny*, <http://www.archiwum.diecezja.kielce.pl/index.php/historia-archiwum-diecezjalnego-w-kielcach/dekret-erekcyjny-1939> (dostęp 12.10.2014); *Statut Archiwum Diecezjalnego w Kielcach*, Kielce 1939.

³ Z. Guldon, *Księgi metrykalne z XVI-XVIII wieku w archiwach diecezjalnych w Kielcach i Sandomierzu*, w: *Dzieje Kielecczyzny w historiografii Polski Ludowej. Baza źródłowa*, red. Z. Guldon, M.B. Markowski, cz. 1, Kielce 1987, s. 76-94; P. Kardyś, M. Medyński, *Inwentarz akt parafialnych dekanatu Bodzentyn, przechowywanych w Archiwum Diecezjalnym w Kielcach (cz. I)*, „Studia Muzealno-Historyczne”, 2017, t. 9, s. 73-112, gdzie również bogata literatura przedmiotu.

⁴ Dekanat oświęcimski, leżący na pograniczu zachodniej Małopolski i Śląska, funkcjonował bez przerwy przynajmniej od XIII stulecia, stanowiąc istotną część diecezji krakowskiej. W pierwszych dziesięcioleciach istnienia jego struktury, oprócz ziemi oświęcimskiej, tworzyły także ziemia pszczyńska oraz Żywiecczyzna. Jego południowe i zachodnie rubieże wyznaczała wtedy granica z Królestwem Węgier i dekanatem cieszyńskim, który należał już do diecezji wrocławskiej. Z biegiem lat z wydzielonych ziem dekanatu oświęcimskiego utworzono nowe struktury kościelne: dekanat pszczyński (około 1350), dekanat żywiecki (1644) i dekanat białski (1843). Po pierwszym rozbiore Polski (1772), gdy ziemia oświęcimska znalazła się w granicach monarchii austriackiej, struktury te zostały poddane józefińskiej polityce kościelnej. Dekanat oświęcimski został włączony do nowo powstałej diecezji tarnowskiej (1786), w której funkcjonował do 1880 roku, kiedy to powrócił do macierzystej diecezji krakowskiej. Zob. T.M. Chrzan, *Duszpasterstwo parafialne w dekanacie oświęcimskim w latach 1843-1918*, rozprawa doktorska, Uniwersytet Śląski w Katowicach, https://rebus.us.edu.pl/bitstream/20.500.12128/19751/1/Chrzan_Duszpasterstwo_parafialne_w_dekanacie_oswiecimskim.pdf (dostęp 15.09.2023). Zob. J. Chachaj, *Powstanie dekanatów w diecezji krakowskiej*, „Roczniki Muzeum w Gliwicach” 11/12, 1997, s. 9-20; por. B. Kumor, *Granice (archi) diecezji krakowskiej (1000-1939)*, „Prawo Kanoniczne: Kwartalnik Prawno-Historyczny”, 1963, t. 6, nr 1-4, s. 535-556. Rozwój diecezji krakowskiej szczegółowo opisuje tenże, *Dzieje diecezji krakowskiej do 1795*, t. 1-4, Kraków 1998-2002 (na temat parafii Piotrowice zob. tamże, t. 1, s. 157, 274, 338, 642; tamże, t. 3, s. 503, 508; tamże, t. 4, s. 211, 341, 376, 377, 470, 531).

Zator diecezji krakowskiej z 1326 roku (*Item Willielmus, plebanus ecclesiae de Petrowicz*)⁵, w kolejnych spisach świętopietrza z lat 1346-1358, gdzie występuje pod nazwą Patrovicz, Potrovicz oraz Petrovicz⁶. Pierwszy, powstały prawdopodobnie w 1325 roku drewniany kościół pw. Św.Św. Piotra i Pawła był fundacją książęcą⁷. W 1672 roku Salomon Piotrowski ufundował drewniany kościół, który, niestety, spłonął. Na miejscu spalonej świątyni w 1895 roku wybudowano funkcjonujący po dziś dzień murowany kościół parafialny pw. Najświętszej Marii Panny. Zatem fakt, iż omawiana księga znalazła się w parafii Dzierzgow (obecnie diecezja kielecka, dekanat szczekociński), skłania do stawiania pytań i hipotez badawczych dotyczących jej losów. Niewykluczone, że po połowie wieku XVIII, a więc już po okresie, kiedy kończą się zapiski, miejscowy proboszcz został przeniesiony do wyżej wymienionej parafii, zabierając ze sobą rzeczoną księgę, albo też znacznie później, ratując przed ogniem, wyniesiono ją z kościoła, po czym nigdy już nie wróciła na swoje miejsce.

Księga ta jest typową dla końca XVII i I połowy XVIII wieku księgą urodzonych o formacie tzw. dudki⁸. Prowadzono ją, jak pokazują daty początkowe i końcowe, od 1687 aż do 1750 roku, przy czym datacja ta, zapisana na okładzinie, nie do końca pokrywa się ze stanem faktycznym, albowiem wewnątrz, pomiędzy kartami, znajduje się luźna, złożona na pół karta, która zawiera wpisy z lat 1685 i 1686. Księga prowadzona była z dużą rzetelnością, albowiem, poczynając od 1685 roku, zapiski czyniono rokrocznie aż do roku 1732. Wtedy kończą się wpisy ochrzczonych. Późniejsze zapiski nie mają związku z jej przeznaczeniem. Na ostatniej bowiem karcie znajduje się swoiste podsumowanie, datowane wpisem końcowym na rok 1749, a dotyczące działalności dotychczasowych duszpasterzy na terenie parafii. Wymieniono tu również zasługi miejscowych proboszczów Piotra i Jana Salomonów⁹, którzy ufundowali ołtarz, obdarowali kościół obrazami i poczynili wiele dobrego dla rozwoju miejscowej wspólnoty wiernych¹⁰. Laudację tę poprzedza zapis: „20 maja 1752 r. początek księgi”. Niewykluczone zatem, że planowano jej ciąg dalszy. Z kolei u dołu karty pod datą 3 czerwca 1750 roku odnotowano ciekawą informację dotyczącą „nieszczęścia”, jakie spadło na mieszkańców Piotrowic. Otóż tego dnia miał spaść potężny grad „wielki jak gęsie jaja i większy”, który wybił ptaki leśne, dzikie, domowe, zające, poczynił wielkie szkody

⁵ *Monumenta Poloniae Vaticana*, t. 1: *Acta Camerae Apostolicae*, t. 1, 1207-1344, red. J. Ptaśnik, Cracoviae 1913, s. 128, 199, 300, 371, 380, 393,

⁶ *Monumenta Poloniae Vaticana*, t. 2: *Acta Camerae Apostolicae*, t. 2, 1344-1374, red. J. Ptaśnik, Cracoviae 1913, s. 178, 182, 184, 187, 192, 201, 211, 221, 230, 239, 248, 257, 265, 272, 280, 288, 295, 328, 392, 409. Szeroko E. Gdula, *Rozwój sieci parafialnej w archidiecezji krakowskiej w latach 1325-1358*, Lublin 1994 (maszynopis); J. Chachaj, *Rozwój sieci parafialnej w dekanacie Zator do końca XVI wieku*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”, 1997, t. 68, s. 241, przyp. 172, podaje, że w XIV wieku odnotowano również nazwę Peterwald.

⁷ J. Chachaj, *Rozwój sieci parafialnej w dekanacie Zator do końca XVI wieku*, s. 260, podaje, że „szczególną aktywność fundacyjną na tym terenie przejawiał ród Starzów-Toporczyków oraz klasztory zwierzyniecki i tyńiecki”. Tamże, s. 227. Zob. J. Długosz, *Liber beneficiorum dioecesis Cracoviensis*, t. 1-3, wyd. A. Przeździecki, Kraków 1863-1864, t. 1, s. 80; t. 2, s. 230.

⁸ Dudka, jęczyzek (niewłaściwe dutka) – księga rękopiśmienna formatu *pagina fracta*, czyli karty złożonej wzdłuż dłuższej osi, najczęściej spotykana wśród dawnych ksiąg sądowych i metrykalnych; wąska, wysoka składka. Dudka zazwyczaj miała podłużny format o wymiarach 10,5×32-34 cm. Wyróżniała ją kaligraficzne pismo oraz brak elementów graficznych, zdobień, powiększonych inicjałów. Ograniczenia te spowodowane były niewielkim formatem księgi. Zob. *Polski słownik archiwalny*, red. W. Maciejewska, Warszawa 1974, s. 29, 59.

⁹ J. Szczepaniak, *Katalog duchowieństwa diecezjalnego zestawiony na podstawie krakowskich ksiąg święceń (1646-1789)*, t. 3: N-S, Kraków 2008, s. 994.

¹⁰ J. Lępkowski, *Przegląd zabytków przeszłości z okolic Krakowa*, Warszawa 1863, s. 143-144.

w domostwach, podziurawił dach kościoła tak bardzo, iż był „jak sito”. Zdarzenie to musiało wywrzeć na lokalnej społeczności znaczne wrażenie, skoro Franciszka Salomonowa, której nazwisko widnieje pod notatką, z powodu tego właśnie zdarzenia upraszała o modlitwy i msze świętą, dodając konkretną intencję, aby „nigdy więcej takiego nieszczęścia nie oglądać”¹¹.

Księga, współcześnie obłożona w biały papier (nie zachowała się pierwotna okładzina, za wyjątkiem górnej części fragmentu papierowego grzbietu oraz wykorzystanych do oprawy fragmentów makulatury introligatorskiej) ma wymiary 31 cm na 10,5 cm. Zapiski w niej wykonano różnymi charakterami pisma oraz dwoma rodzajami atramentu: czarnym, miejscami mocno wyblakłym, przez co zapiski są niemal zupełnie nieczytelne, oraz sporadycznie czerwonym. Wpisów dokonywano w języku łacińskim, a pod koniec księgi również w języku polskim. Ostatnie zapiski znajdują się na przedostatniej karcie. Karty są nienumerowane. Jest ich łącznie 71, przy czym ostatnia jest pusta. Zachował się sznurek, którym złączono całość. Brak znaków kancelaryjnych. Stan zachowania jest dobry. Obecnie księga jest w opracowaniu archiwalnym (nie nadano jej jeszcze sygnatury).

Uwagę jednakże przykuwa nie tylko sama księga, która niewątpliwie jest ciekawym źródłem do poznania przeszłości (i już sama w sobie zasługuje na pogłębioną analizę¹²), ale również tzw. makulatura introligatorska, która została wykorzystana do jej wzmocnienia¹³. Otóż w tym celu użyto kieszonkowego wydania kalendarza rocznego (a nawet, jak się wydaje jego trzech egzemplarzy, o czym świadczą zachowane w okładzinie fragmenty trzech takich samych kart), przeznaczonego na rok 1678 (*Kalendarz świąt rocznych, y biegów niebieskich, z wyborem czasów y z aspektami*), a więc użytkowanego kilka lat przed zainicjowaniem księgi. Dodatkowo dla wzmocnienia grzbietu wykorzystano fragment tablic komputystycznych kalendarza większego formatu na ten sam rok (kwiecień)¹⁴. Stan zachowania odnalezionych kart jest zły – miejscami są one albo mocno wyblakłe, albo zabrudzone,

¹¹ *Księga urodzonych z parafii Piotrowice k. Oświęcimia (1687-1750)*, Archiwum Diecezjalne w Kielcach, knlb. 67r.

¹² Kwestię przydatności tego typu źródeł jako cennych świadectw przeszłości ujął J. Kopiec, *Księga chrztów w Wysokiej z XVIII w. jako źródło historyczne*, „Głos Olesna”, 10/1978, s. 49-58; C. Kukło, *Ocena wartości źródłowej rejestrów metrykalnych parafii św. Krzyża w Warszawie w XVIII wieku*, „Przeszłość Demograficzna Polski”, 1990, t. 18, s. 205-227.

¹³ Na temat znaczenia opraw ksiąg zob. *Tegumentologia polska dzisiaj*, red. A. Wagner, Toruń 2015. W oprawie Rachunków Królewskich odnaleziono *Iudicium astrologicum* Wojciecha Grabowskiego z Sierpca na 1539 rok, które nigdy nie trafiło do sprzedaży. Zob. E. Potkowski, *Piśmiennictwo masowe w początkach epoki nowożytnej. „Iudicia astrologica” z Krakowa*, „Z. Badań nad Polskimi Księgozbiorami Historycznymi. Studia i Materiały”, 2002, t. 20, s. 23; tenże, *Wojciech Grabowski z Sierpca i jego kalendarz astrologiczny („Iudicium astrologicum”) na rok 1539*, „Notatki Płockie”, 1987, t. 19, nr 2, s. 7-11. Podobnych przypadków było więcej. Zob. A. Lewicka-Kamińska, *Dwa nieznanne druki polskie XVI wieku*, „Biuletyn Biblioteki Jagiellońskiej”, 22/1972, nr 1-2, s. 37-38; por. G. Borska, *Nowo odkryte fragmenty druków Jana Hallera z ok. 1510 r.*, tłum. J. Pirożyński, „Biuletyn Biblioteki Jagiellońskiej”, 25/1975, nr 1-2, s. 75-80; H. Bułhak, *Miscellanea bibliographica. Druki krakowskie XVI w. Hieronim Wiator*, „Biuletyn Biblioteki Jagiellońskiej”, 34-35/1985, nr 1-2, s. 113-119; A. Lewicka-Kamińska, *Kalendarz na rok 1503*, „Biuletyn Biblioteki Jagiellońskiej”, 29/1979, nr 1-2, s. 55-58; L. Tabeau, *Dwa nieznanne druki z oficyny Marka Szarffenberga w Krakowie z roku 1545 i 1546*, „Biuletyn Biblioteki Jagiellońskiej”, 15/1964, nr 1-2, s. 55-60; zob. B. Kocowski, *Prognostyk wrocławski na rok 1502*, „Rocznik Biblioteczny”, 14/1970, z. 1-2, s. 97-124; A. Mendykowa, *Dzieje książki polskiej na Śląsku*, Wrocław 1991, s. 41, etc.

¹⁴ Stanisław Słowakowic, *Nowy i stary kalendarz świąt rocznych y biegów niebieskich, Kapłanom, dla porządku kościoła Bożego gospodarzom dla siania, szczerzenia etc., chorym dla lekarstw y puszczenia krwi, zdrowym dla traktowania dzieł i spraw poważnych wielce służący na rok Pański MDCLXXVIII, po przybyśzowym pierwszym, po przestępnem wtory, z pilnością uważony y wyrachowany*, Kraków, drukarnia akademicka [br.], Biblioteka Narodowa, SD W.1.369 adl.; zob. K. Estreicher, *Bibliografia Polska*, cz. 3: *Stolecia (sic!) XV-XVIII*, t. 28, Kraków 1930, s. 262-264.

gdzieniegdzie znacznie ubytkowane, co nie powinno dziwić, gdyż ich przeznaczeniem było wzmocnienie i ochrona księgi¹⁵. Dodatkowo karty kalendarza zespolono tak, iż bez ich uszkodzenia nie ma możliwości rozłożenia i dokonania jego pełnych oględzin. A zatem konieczne jest poddanie księgi wraz z okładziną renowacji, która pozwoliłaby odzyskać cenne, wręcz unikatowe znalezisko.

Zwyczaj wykorzystywania kalendarzy jako makulatury introligatorskiej był dosyć powszechny już w stuleciu XVI, albowiem druki te, zgodnie ze swoim przeznaczeniem, miały niezwykle krótki żywot. Jako że publikowano je w bardzo wysokich nakładach, sięgających nawet liczby 20 000¹⁶, nie były one zbyt kosztowne, czy cenne, a więc nie było potrzeby ich przechowywania. Bez wątplenia również informacje w nich zawarte aktualne były w roku, na który były przygotowywane. A informacji w tego typu kalendarzach było wiele i były one rozmaite. Obok standardowych, dotyczących podziału roku na miesiące, dni, oznaczeń dni świątecznych, litery niedzieli¹⁷, niezwykle ważne były informacje dodatkowe, mocno w owym czasie wyczekiwane przez czytelników, a odnoszące się do aktualnie panującego układu ciał niebieskich¹⁸. Były to bowiem (zgodnie z tytułem, który da się odczytać na jednej z kart okładziny), *Kalendarze świąt rocznych, y biegów niebieskich, z wyborem czasów y z aspektami*, a więc publikacje astrologiczne, prezentujące prognozy na nadchodzący rok układane w oparciu o analizę owych „biegów niebieskich i aspektów”. Bazowano tu w głównej mierze na obserwacji Księżyca, którego „nowy miesiąc, pierwszą kwadrę, pełnię i ostatnią kwadrę” zaznaczano w kalendarzu w sposób graficzny. Zachowane fragmenty kart pozwalają odczytać stosowaną w tego typu tekstach symbolikę odnoszącą się do określeń faz Księżyca, puszczania krwi, przy czym zachowano tu podział na porę dobrą, lepszą i najlepszą dla uskuteczniania tego zabiegu; zażywania medykamentów, tj. uwzględniono tu podział na purgację za pomocą medykamentów w konfektach, a więc w postaci gęstej, słodkiej mazi, purgację pigułkami oraz purgację trunkami, czyli na skutek zażycia syropów. Nie pominięto

¹⁵ W oprawie księgi z Mszany z lat 1638-1775 znaleziono aż 18 fragmentów kalendarza wydrukowanego w Augsburgu w roku 1697 (w tym kartę tytułową). Zob. H. Dudala, *Analiza źródłoznawcza najstarszej księgi metrykalnej z Mszany*, w: *Tajemnice kompaturek. Księga metrykalna z Mszany (1638-1775)*, red. H. Dudala, Katowice 2016, s. 26.

¹⁶ E. Potkowski, *Książka i pismo w średniowieczu. Studia z dziejów kultury piśmiennej i komunikacji społecznej*, Pułtusk 2000, s. 199-207; tenże, *Piśmiennictwo masowe...*, s. 18, 24, przyp. 6. M. Janik, *Staropolski kalendarz prognostykarski jako urządzenie komunikacyjne*, w: *Kalendarze staropolskie*, red. I. Dacka-Górzyńska, J. Partyka, Warszawa 2013, s. 149, uznał, że tak wysokie nakłady służyły „potoczności odbioru książki kalendarzowej”; S. Konarska-Zimnicka, „*Wenus panią roku, Mars towarzyszem...*”. *Astrologia w Krakowie XV i początku XVI wieku*, Kielce 2018, s. 85. Zob. także M. Czarnowska, *Ilościowy rozwój polskiego ruchu wydawniczego 1501-1965*, Warszawa 1967, *passim*. J. Dobrzyńska, *Drukarnie Uniwersytetu Jagiellońskiego 1674-1783*, Kraków 1975 (Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego, nr 405. Prace Historyczne, z. 53), s. 164, podaje, iż „najczęściej każdy z profesorów wydawał 1500 egzemplarzy tzw. wielkiego kalendarza (*in 4°*), a 3000 małego (*in 8°*)”. Podkreśla jednocześnie, że bywały lata, kiedy nakład ulegał podwojeniu.

¹⁷ Litera niedzieli – *littera dominicalis* – to litera, na którą przypada pierwsza niedziela roku (od A do G, gdzie A zawsze dla pierwszego dnia danego roku. Tym samym każda niedziela w roku ma zawsze tę samą literę; w przypadku roku przestępnego występują dwie litery niedzieli – jedna od 1 stycznia do 24 lutego, druga od 25 lutego do końca roku). *Chronologia polska*, red. B. Włodarski, Warszawa 1957, s. 103-104; H. Wąsowicz, *Chronologia średniowieczna*, Lublin 2013, s. 323-328.

¹⁸ S. Konarska-Zimnicka *Aksjologia czasu w kontekście średniowiecznej i wczesnonowożytnej, astrologii elekcyjnej (na przykładzie wybranych prognostyków astrologicznych przełomu XV i XVI stulecia)*, w: *Kategorie kultury. Czas*, red. M. Bator, M. Krzysztofik, Z. Trzaskowski, Olsztyn 2015, s. 227-241; też, *Ekonomia a gwiazdy podług wybranych almanachów krakowskich doby przedkopernikańskiej*, w: *O przeszłości. Czasy, miejsca, ludzie*, red. W. Kowalski, Kielce 2016, s. 229-239.

możliwości korzystania z łaźni skorelowanego ze stawianiem baniek. Wskazówkami astrologicznymi obejmowano też tak ważne dziedziny życia ludzkiego, jak „sianie i szczepienie” – zapewne winorośli, wycinanie drzew, łowienie ptaków oraz ryb, czy wreszcie „zostawianie dzieci”, która to porada dotyczyła wyboru najlepszego momentu odstawienia dziecka od piersi karmiącej matki. Aksjologię czasu w odniesieniu do powyższych czynności prezentowano, o czym wspomniano powyżej, za pomocą symboli, przy użyciu standardowych, powszechnie stosowanych i czytelnych form graficznych. Dodatkowo zwyczajowo na końcu kalendarza znajdowała się legenda wyjaśniająca symbolikę użytą w kalendarzu. Szczęśliwie takowa zachowała się w oprawie księgi urodzonych z Piotrowic. Ponadto w kalendarzu zamieszczono ludowe przysłowia odnoszące się do pogody i spraw gospodarczych adekwatne dla każdego z 12 miesięcy kalendarzowego roku. Odczytać można także wierszyki (niezbyt czytelny, mocno zatarty druk) dla lutego, dla marca oraz dla kwietnia, a jeden z nich brzmi następująco: „Kiedy się pszczoły w kwietniu najmniej nie ruszają, jeszcze się więcej zimna, śniegów spodziewają”¹⁹. Niestety, dla maja wierszyk się nie zachował, choć nazwa miesiąca zapowiadająca przysłowie jest czytelna. Dużo tu konkretnych porad *stricte* astrologicznych, dotyczących oddziaływania ciał niebieskich na życie człowieka. Przykładowo w marcu, kiedy to zapowiadano koniunkcję planety Wenus z Merkurem, autor kalendarza zachęcał „o przyjacielu się staraj, o fawory się ubiegaj, w szaty się przystojnie wystrój”, a nawet „w drogę się puść, krwie upuść”, zapewniając przy tym czytelników, że „nie zawiedziesz się, bo aspekt po temu”²⁰. Były to zatem typowe dla tego rodzaju kalendarzy wskazówki, które bazowały na praktyce astrologicznej wypracowanej przez kalendarzystów/astrologów poprzednich stuleci²¹. Nie brakło tu również bezpośrednich przywołań konkretnych (adekwatnych do okresu roku kościelnego) ustępów pochodzących z Nowego Testamentu. Otóż pomiędzy datą 19 i 20 lutego widnieje wydrukowane inną czcionką (kursywą) zdanie: „Oto wstępujemy do Jeruzalem”; pomiędzy 26 a 27 lutego – „Był zawiedzion P. Jezus na puszczy”, a pomiędzy 12 a 13 marca – „Wyrzucił Jezu czarta”²². Tak oto w kalendarzu astrologicznym praktyczne wskazówki medyczno-higieniczno-gospodarcze warunkowane układem ciał niebieskich przeplatały się z odwołaniami do Pisma Świętego.

Kalendarz, na co również należy zwrócić uwagę, jest utrzymany w zwyczajowej kolorystyce – użyto tu barwy czerwonej i czarnej. Jak podkreślił Maciej Janik, „w operowaniu akcentami barwnymi kolor czerwony spełniał rolę czynnika aktywnego”²³. Druk ten został przygotowany i wydany podług obowiązującego w owym czasie wzorca, wypracowanego i powielanego przez kolejne pokolenia autorów oraz drukarzy w wielu ośrodkach wydawniczych w całej ówczesnej Polsce²⁴.

¹⁹ *Księga urodzonych z parafii Piotrowice k. Oświęcimia (1687-1750)*, karta kalendarza, makulatura intrologatorska.

²⁰ Tamże.

²¹ S. Konarska-Zimnicka, „*Wenus panią roku, Mars towarzyszem...*”, *pasim*.

²² *Księga urodzonych z parafii Piotrowice k. Oświęcimia (1687-1750)*, karta kalendarza, makulatura intrologatorska.

²³ M. Janik, *Polskie kalendarze astrologiczne epoki saskiej*, Warszawa 2003, s. 91.

²⁴ R. Ociecek, *O różnych aspektach badań literackiej ramy wydawniczej w ksiązkach dawnych*, w: *O literackiej ramie wydawniczej w ksiązkach dawnych*, red. tejże, Katowice 1990, s. 18; też: *Rama utworu*, w: *Słownik literatury staropolskiej. (Średniowiecze – Renesans – Barok)*, red. T. Michałowska, współudz. B. Otwinowska, E. Sarnowska-Temeriusz, Wrocław 1990, s. 684-688; por. H. Szwejkowska, *Książka drukowana XV-XVIII wieku. Zarys histo-*

Dzięki zachowanym fragmentom można stwierdzić, że kalendarz ów został wydrukowany w Krakowie, a jego autorem był profesor Uniwersytetu Krakowskiego, medyk, astrolog i astronom²⁵, twórca kalendarzy, rajca i burmistrz Krakowa, Stanisław Słowakowic (1634-1701)²⁶. Tego typu druki wydawał on począwszy od roku 1661 w różnych oficynach krakowskich (w Drukarni Akademickiej; u Dziedziców Stanisława Lenczewskiego Bertutowicza; Wojciecha Sękielowica; Balcera Smieszkwica; Wojciecha Goreckiego; Jerzego i Mikołaja Schedłów; Mikołaja Aleksandra Schedła; Franciszka Cezarego²⁷). Jego *Kalendarz świat rocznych i biegów niebieskich...* wychodził w rozmiarze 16° (podobnie jak ten, który zachował się w okładzinie księgi metrykalnej), podczas gdy pozostałe, dość wspomnieć *Nowy i stary kalendarz...*, zazwyczaj w 4°²⁸. W swoich licznie tworzonych kalendarzach, co można wywnioskować również na podstawie zachowanych fragmentów, dużo miejsca poświęcał sposobom leczenia bazującym na tzw. medycynie humorальной (swoją wiedzę medyczną zdobywał nie tylko na Uniwersytecie Krakowskim, ale i na uniwersytecie w Padwie)²⁹, ponadto kwestiom dotyczącym szeroko pojmowanych spraw gospodarczych i opieki nad dziećmi³⁰. A zatem był to typowy dla tego typu „druków ulotnych” wachlarz spraw dotyczących życia codziennego, spraw najbardziej istotnych z punktu widzenia przeciętnego czytelnika. Jak zauważa Małgorzata Krzysztofik, „uniwersytecki program nauczania (zarówno w Krakowie, jak i Padwie) w decydującym stopniu zaważył na treści kalendarzy Słowakowica, który zdobytą wiedzę astronomiczną, astrologiczną oraz medyczną w przystępny, a zarazem bezkrytyczny sposób prezentował czytelnikom. Jego almanachy są pochodną środowiska

ryczny, Wrocław–Warszawa 1987, s. 69-75; A. Lewicka-Kamińska, *Rzut oka na oprawy książkowe w Krakowie*, „Roczniki Biblioteczne”, 16/1972, z. 1-2, s. 49-64.

²⁵ Z. Pietrzyk, *Stanisław Słowakowic, w: Złota księga Wydziału Filozoficznego Uniwersytetu Jagiellońskiego*, red. J. Miklaszewska, J. Mizera, Kraków 2000, s. 107-108, podaje, że Słowakowic napisał również dwa traktaty z zakresu astronomii: w 1665 r. opublikował *Quaestio meteorologica de cometis*, w którym, bazując na obserwacjach i badaniach Tycho de Brahe oraz Jana Keplera, krytyce poddał poglądy Arystotelesa odnośnie do komet. Z kolei w 1681 r. wydał w języku polskim dzieło zatytułowane *Postliminium cometarum abo raczej niebo z dawna a nieślusnie, kometom przez filozofów odebrane*. K. Kryńska, *Traktaty Postliminium cometarum oraz Quaestio meteorologica de cometis Stanisława Słowakowica na tle piśmiennictwa astronomicznego XVII wieku*, rozprawa doktorska <https://depotuw.ceon.pl/bitstream/handle/item/4543/0000-DR-122630-praca.pdf?sequence=1> (odczyt 12.09.2023), dodaje, że w 1668 roku wydał też krótkie dzieło *Eclipsigraphia seu luminaria magna anno Domini 1668*; a w 1674 – *Icon Damnae ad tenebras Lunae*, a w 1680 krótkie dziełko z zakresu gnomoniki, pt. *Horographia abo godzinnik*.

²⁶ Z. Noga, *Słowakowic Stanisław*, w: *Polski Słownik Biograficzny*, t. 39, Warszawa–Kraków 1999-2000, s. 74-75.

²⁷ *Drukarze dawnej Polski od XV do XVIII wieku*, t. 1: *Małopolska*, cz. 2: *Wiek XVII-XVIII*, red. J. Pirożyński, Kraków 2000, *passim*; por. M. Krzysztofik, *Studium z dziejów krakowskich kalendarzy astrologicznych XVII wieku. Almanachy Stanisława Słowakowica jako podstawa uogólnień*, Kraków 2010, s. 28.

²⁸ Inkunabuły i stare druki, które zostały użyte jako makulatura intrologatorska, oznaczane są tzw. formatem bibliograficznym, który zależy od tego, ile razy arkusz papieru został złamany. I tak arkusz złamany raz dawał rozmiar 2° (folio), dwa razy – 4° (quarto), trzy razy – 8° (octavo), etc. Por. H. Szejwikowska, *Książka drukowana XV-XVIII wieku...*, s. 64-65; zob. M. Janik, *Kalendariografia polska od XVI-XVIII wieku. Próba typologii*, w: *Kalendarze staropolskie...*, s. 25, przyp. 59; tenże, *Polskie kalendarze astrologiczne...*, s. 82-83. Kalendarze nazywane były „nowymi i starymi” ze względu na podawaną datację: według kalendarza gregoriańskiego – łacińskiego i juliańskiego – prawosławnego. Zasadę tę stosowano do początku XX wieku, zob. T. Bieńkowski, J. Dobrzycki, *Staropolski świat nauki. Uczni i szkoły wobec osiągnięć nowożytnych nauk przyrodniczych*, Warszawa 1998, s. 42.

²⁹ Słowakowic napisał również dzieło z zakresu medycyny pt. *Quaestio medica de paralyti*, wydane w drukarni Uniwersytetu Krakowskiego w 1675 r. Zob. Z. Pietrzyk, *Stanisław Słowakowic...*, s. 107.

³⁰ M. Krzysztofik, *Studium z dziejów krakowskich kalendarzy astrologicznych XVII wieku...*, *passim*. Zob. E. Małek, *Marcina Stanisława Słowakowica Nowy i stary kalendarz świąt rocznych i biegów niebieskich na rok pański MDCLXXXIX*, Warszawa 2017.

umysłowego Akademii Krakowskiej drugiej połowy XVII wieku, obrazem mentalności ówczesnego grona profesorów-kalendarzystów, odzwierciedleniem prezentowanych przez to grono poglądów (nie tylko naukowych)³¹. Pozostałości aż trzech jednakowych kart z kieszonkowego kalendarza świadczą nie tylko o znaczącym nakładzie, w jakim go wydano, ale też o fakcie jego popularności poza Krakowem. Co więcej, stanowiące element okładziny karty kalendarza są o tyle szczególne, że wydanego drukiem małego, kieszonkowego kalendarzyka na rok 1678 nie wymienia ani Karol Estreicher, ani Teofil Żebrawski, ani też dostępne drukowane katalogi starych druków. Nie ma go również w obszernym wykazie kalendarzy tego autora zaprezentowanym przez Małgorzatę Krzysztofik. A zatem jest to znalezisko ciekawe i wzbogacające dotychczasową wiedzę na temat twórczości tego znakomitego kalendarzysty, którym bez wątplenia był Stanisław Słowakowic.

Niewątpliwie księga urodzonych z Piotrowic koło Oświęcimia zasługuje na dogłębne, wielopłaszczyznowe przebadanie, albowiem, jak widać, skrywa wiele cennych i niezwykle ciekawych informacji, dotyczących jakże ulotnej dla współczesnych badaczy sfery tzw. życia codziennego³². Oczywiście treść zasadniczą stanowią zagadnienia związane z chrztami, jednakże szczęśliwie dla badaczy przeszłości, zachowało się tam wiele innych, pobocznych informacji, których walorów poznawczych nie sposób nie docenić. Podobnie zresztą jak z pozoru niepozornej okładziny, skrywającej rzadki egzemplarz (a nawet trzy!) kalendarza astronomiczno-astrologicznego. A przecież dla historyków ważne jest każde świadectwo przeszłości. Również to, które zrazu może się wydawać mało przydatną makulaturą.

Bibliografia

Źródła

Dekret erekcyjny, <http://www.archiwum.diecezja.kielce.pl/index.php/historia-archiwum-diecezjalnego-w-kielcach/dekret-erekcyjny-1939> (dostęp 12.10.2014).

Długosz J., *Liber beneficiorum dioecesis Cracoviensis*, t. 1-3, wyd. A. Przeździecki, Kraków 1863-1864. Estreicher K., *Bibliografia Polska, cz. 3: Stolecia (sic!) XV-XVIII*, t. 28, Kraków 1930.

Księga urodzonych z parafii Piotrowice k. Oświęcimia (1687-1750), Archiwum Diecezjalne w Kielcach. *Monumenta Poloniae Vaticana*, t. 1: *Acta Camerae Apostolicae*, t. 1, 1207-1344, red. J. Ptańnik, Cracoviae 1913.

³¹ M. Krzysztofik, *Studium z dziejów krakowskich kalendarzy astrologicznych XVII wieku...*, s. 33.

³² K. Dobrowolski, *Znaczenie metryk kościelnych dla badań naukowych*, „Rocznik Towarzystwa Heraldycznego we Lwowie”, 1920, t. 5, s. 90-110; W. Froch, *Księgi metrykalne, jako ważne i ciekawe źródło historyczne*, „Memoranda. Wiadomości Archidiecezji Lubelskiej”, 1999, t. 2, s. 381-389; H. Samsonowicz, *Archiwa parafialne i ich przydatność do badań nad dziejami Mazowsza*, w: *Historia. Memoria. Scriptum. Księga jubileuszowa z okazji osiemdziesięciolecia urodzin Profesora Edwarda Potkowskiego*, red. J. Krochmal, Warszawa 2015, s. 60-65; por. W. Kowalski, *Znaczenie archiwów parafialnych w badaniach nad dziejami przedzobiorowymi*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”, 2001, t. 75, s. 19-63; P. Rachwał, *Ruch naturalny ludności rzymskokatolickiej w Lubelskim w świetle rejestracji metrykalnej z lat 1582-1900*, Lublin 2019; tenże, *Księgi metrykalne i stanu cywilnego (do 1900 roku) w archiwach parafialnych Lubelszczyzny*, Lublin 2021. Zob. także T. Moskal, *Historia ksiąg metrykalnych kościoła katolickiego na ziemiach polskich*, „Archiwariusz. Biuletyn Archiwum Archidiecezjalnego w Poznaniu”, 1/2005, s. 55-84; B. Kumor, *Metryki parafialne w archiwach diecezjalnych*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej”, 14/1966, nr 1, s. 65-75; tenże, *Jakim celom służyły księgi parafialne*, „Przeszłość Demograficzna Polski”, 1975, t. 7, s. 299-304; zob. S. Latocha, *Powrót do archiwum. Etnologiczna lektura metryk Kościoła rzymskokatolickiego*, „Zeszyty Wiejskie”, 2014, t. 19, s. 215-225; R. Jop, *Metryki parafialne wyznania rzymskokatolickiego – stan wiedzy i potrzeby badawcze*, w: *Dyplomatyka staropolska – stan obecny i perspektywy badań*, red. W. Chorążyczewski, J. Tandecki, Toruń 2011, s. 143-157; M. Wyzga, *Księgi metrykalne parafii podkrakowskich z XVI-XVIII w.*, „Rocznik Lubelskiego Towarzystwa Genealogicznego”, 2010, t. 2, s. 126-142.

Monumenta Poloniae Vaticana, t. 2: *Acta Camerae Apostolicae*, t. 2, 1344-1374, red. J. Ptańnik, Cracoviae 1913.

Statut Archiwum Diecezjalnego w Kielcach, Kielce 1939.

Stanisław Słowakowic, *Nowy i stary kalendarz święt rocznych y biegów niebieskich, Kapłanom, dla porządku kościoła Bożego gospodarzom dla siania, szczepienia etc., chorym dla lekarstw y puszczenia krwi, zdrowym dla traktowania dzieł i spraw poważnych wielce służący na rok Pański MDCLXXVIII, po przybyśzowym pierwszy, po przestępnem wtory, z pilnością uważony y wyrachowany*, Kraków, drukarnia akademicka [br.], Biblioteka Narodowa, SD W.1.369 adl.

Opracowania

Bieńkowski T., Dobrzycki J., *Staropolski świat nauki. Uczeni i szkoły wobec osiągnięć nowożytnych nauk przyrodniczych*, Warszawa 1998.

Borsa G., *Nowo odkryte fragmenty druków Jana Hallera z ok. 1510 r.*, tłum. J. Pirożyński, „Biuletyn Biblioteki Jagiellońskiej”, 25/1975, nr 1-2, s. 75-80.

Bujak G., *Kuria diecezjalna w Kielcach w latach 1918-1938. Studium kancelaryjno-archiwoznawcze. Zarys problematyki badawczej*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”, 1995, t. 64, s. 49-57.

Bułhak H., *Miscellanea bibliographica. Druki krakowskie XVI w. Hieronim Wietor*, „Biuletyn Biblioteki Jagiellońskiej”, 34-35/1985, nr 1-2, s. 113-119.

Chachaj J., *Powstanie dekanatów w diecezji krakowskiej*, „Roczniki Muzeum w Gliwicach”, 11/12/1997, s. 9-20.

Chachaj J., *Rozwój sieci parafialnej w dekanacie Zator do końca XVI wieku*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”, 1997, t. 68, s. 221-308.

Chronologia polska, red. B. Włodarski, Warszawa 1957.

Chrzan T.M., *Duszpasterstwo parafialne w dekanacie oświęcimskim w latach 1843-1918*, rozprawa doktorska, Uniwersytet Śląski w Katowicach, https://rebus.us.edu.pl/bitstream/20.500.12128/19751/1/Chrzan_Duszpasterstwo_parafialne_w_dekanacie_oswiecimskim.pdf (dostęp 15.09.2023).

Czarnowska M., *Ilościowy rozwój polskiego ruchu wydawniczego 1501-1965*, Warszawa 1967.

Dobrowolski K., *Znaczenie metryk kościelnych dla badań naukowych*, „Rocznik Towarzystwa Heraldycznego we Lwowie”, 1920, t. 5, s. 90-110.

Dobrzyńska J., *Drukarnie Uniwersytetu Jagiellońskiego 1674-1783*, Kraków 1975 (Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego, nr 405. Prace Historyczne, z. 53).

Drukarze dawnej Polski od XV do XVIII wieku, t. 1: *Małopolska*, cz. 2: *Wiek XVII-XVIII*, red. J. Pirożyński, Kraków 2000.

Dudała H., *Analiza źródłoznawcza najstarszej księgi metrykalnej z Mszany*, w: *Tajemnice kompaturek. Księga metrykalna z Mszany (1638-1775)*, red. H. Dudała, Katowice 2016, s. 16-26.

Froch W., *Księgi metrykalne jako ważne i ciekawe źródło historyczne*, „Memoranda. Wiadomości Archidiecezji Lubelskiej”, 1999, t. 2, s. 381-389.

Gdula E., *Rozwój sieci parafialnej w archidiecezji krakowskiej w latach 1325-1358*, Lublin 1994 (maszynopis).

Guldon Z., *Księgi metrykalne z XVI-XVIII wieku w archiwach diecezjalnych w Kielcach i Sandomierzu*, w: *Dzieje Kielecczyzny w historiografii Polski Ludowej. Baza źródłowa*, red. Z. Guldon, M.B. Markowski, cz. 1, Kielce 1987, s. 76-94.

Janik M., *Polskie kalendarze astrologiczne epoki saskiej*, Warszawa 2003.

Janik M., *Kalendarigrafia polska od XVI-XVIII wieku. Próba typologii*, w: *Kalendarze staropolskie*, red. I. Dacka-Górzyńska, J. Partyka, Warszawa 2013, s. 9-52.

Janik M., *Staropolski kalendarz prognostykarski jako urządzenie komunikacyjne*, w: *Kalendarze staropolskie*, red. I. Dacka-Górzyńska, J. Partyka, Warszawa 2013, s. 117-153.

- Jop R., *Metryki parafialne wyznania rzymskokatolickiego – stan wiedzy i potrzeby badawcze*, w: *Dyplomatyka staropolska – stan obecny i perspektywy badań*, red. W. Chorążyczewski, J. Tandecki, Toruń 2011, s. 143-157.
- Kardyś P., Medyński M., *Inwentarz akt parafialnych dekanatu Bodzentyn, przechowywanych w Archiwum Diecezjalnym w Kielcach (cz. I)*, „Studia Muzealno-Historyczne”, 2017, t. 9, s. 73-112.
- Kocowski B., *Prognozyk wrocławski na rok 1502*, „Rocznik Biblioteczny”, 14/1970, z. 1-2, s. 97-124.
- Konarska-Zimnicka S., *Aksjologia czasu w kontekście średniowiecznej i wczesnonowożytnej, astrologii elekcyjnej (na przykładzie wybranych prognozyków astrologicznych przełomu XV i XVI stulecia)*, w: *Kategorie kultury. Czas*, red. M. Bator, M. Krzysztófik, Z. Trzaskowski, Olsztyn 2015, s. 227-241.
- Konarska-Zimnicka S., *Ekonomia a gwiazdy podług wybranych almanachów krakowskich doby przedkopernikańskiej*, w: *O przeszłości. Czasy, miejsca, ludzie*, red W. Kowalski, Kielce 2016, s. 229-239.
- Konarska-Zimnicka, „*Wenus panią roku, Mars towarzyszem...*”. *Astrologia w Krakowie XV i początku XVI wieku*, Kielce 2018.
- Kopiec J., *Księga chrztów w Wysokiej z XVIII w. jako źródło historyczne*, „Głos Olesna”, 10/1978, s. 49-58.
- Kowalski W., *Znaczenie archiwów parafialnych w badaniach nad dziejami przedrozbiorowymi*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”, 2001, t. 75, s. 19-63.
- Kryńska K., *Traktaty Postliminium cometarum oraz Quaestio meteorologica de cometis Stanisława Słowakowica na tle piśmiennictwa astronomicznego XVII wieku*, rozprawa doktorska <https://depotuw.ceon.pl/bitstream/handle/item/4543/0000-DR-122630-praca.pdf?sequence=1> (dostęp 12.09.2023).
- Krzysztófik M., *Studium z dziejów krakowskich kalendarzy astrologicznych XVII wieku. Almanachy Stanisława Słowakowica jako podstawa uogólnień*, Kraków 2010.
- Kukło C., *Ocena wartości źródłowej rejestrów metrykalnych parafii św. Krzyża w Warszawie w XVIII wieku*, „Przeszłość Demograficzna Polski”, 1990, t. 18, s. 205-227.
- Kumor B., *Dzieje diecezji krakowskiej do 1795*, t. 1-4, Kraków 1998-2002.
- Kumor B., *Granice (archi)diecezji krakowskiej (1000-1939)*, „Prawo Kanoniczne: Kwartalnik Prawno-Historyczny”, 1963, t. 6, nr 1-4, s. 535-556.
- Kumor B., *Jakim celom służyły księgi parafialne*, „Przeszłość Demograficzna Polski”, 1975, t. 7, s. 299-304.
- Kumor B., *Metryki parafialne w archiwach diecezjalnych*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej”, 14/1966, nr 1, s. 65-75.
- Latocha S., *Powrót do archiwum. Etnologiczna lektura metryk Kościoła rzymskokatolickiego*, „Zeszyty Wiejskie”, 2014, t. 19, s. 215-225.
- Lewicka-Kamińska A., *Dwa nieznanne druki polskie XVI wieku*, „Biuletyn Biblioteki Jagiellońskiej”, 22/1972, nr 1-2, s. 37-38.
- Lewicka-Kamińska A., *Kalendarz na rok 1503*, „Biuletyn Biblioteki Jagiellońskiej”, 29/1979, nr 1-2, s. 55-58.
- Lewicka-Kamińska A., *Rzut oka na oprawy książkowe w Krakowie*, „Roczniki Biblioteczne”, 16/1972, z. 1-2, s. 49-64.
- Łepkowski J., *Przegląd zabytków przeszłości z okolic Krakowa*, Warszawa 1863.
- Małek E., *Marcina Stanisława Słowakowica Nowy i stary kalendarz świąt rocznych i biegów niebieskich na rok pański MDCLXXXIX*, Warszawa 2017.
- Mendykowa A., *Dzieje książki polskiej na Śląsku*, Wrocław 1991.
- Moskal T., *Historia ksiąg metrykalnych kościoła katolickiego na ziemiach polskich*, „Archiwariusz. Biuletyn Archiwum Archidiecezjalnego w Poznaniu”, 1/2005, s. 55-84.
- Noga Z., *Słowakowic Stanisław*, w: *Polski Słownik Biograficzny*, t. 39, Warszawa–Kraków 1999-2000, s. 74-75.

- Ocieczek R., *O różnych aspektach badań literackiej ramy wydawniczej w książkach dawnych*, w: *O literackiej ramie wydawniczej w książkach dawnych*, red. R. Ocieczek, Katowice 1990, s. 7-19.
- Ocieczek R., *Rama utworu*, w: *Słownik literatury staropolskiej. (Średniowiecze – Renesans – Barok)*, red. T. Michałowska, współudz. B. Otwinowska, E. Sarnowska-Temeriusz, Wrocław 1990, s. 684-688.
- Olszewski D., *Wprowadzenie historyczne*, w: *Katalog duchowieństwa i parafii diecezji kieleckiej*, Kielce 1999, s. 19-50.
- Pietrzyk Z., *Stanisław Słowakowic*, w: *Złota księga Wydziału Filozoficznego Uniwersytetu Jagiellońskiego*, red. J. Miklaszewska, J. Mizera, Kraków 2000, s. 106-108.
- Polski słownik archiwalny*, red. W. Maciejewska, Warszawa 1974.
- Potkowski E., *Książka i pismo w średniowieczu. Studia z dziejów kultury piśmiennej i komunikacji społecznej*, Pułtusk 2000.
- Potkowski E., *Piśmiennictwo masowe w początkach epoki nowożytnej. „Iudicia astrologica” z Krakowa*, „Z Badań nad Polskimi Księgozbiorami Historycznymi. Studia i Materiały”, 2002, t. 20, s. 17-25.
- Potkowski E., *Wojciech Grabowski z Sierpca i jego kalendarz astrologiczny („Iudicium astrologicum”) na rok 1539*, „Notatki Płockie”, 1987, t. 19, nr 2, s. 7-11.
- Rachwała P., *Ruch naturalny ludności rzymskokatolickiej w Lubelskim w świetle rejestracji metrykalnej z lat 1582-1900*, Lublin 2019.
- Rachwała P., *Księgi metrykalne i stanu cywilnego (do 1900 roku) w archiwach parafialnych Lubelszczyzny*, Lublin 2021.
- Samsonowicz H., *Archiwa parafialne i ich przydatność do badań nad dziejami Mazowsza*, w: *Historia. Memoria. Scriptum. Księga jubileuszowa z okazji osiemdziesięciolecia urodzin Profesora Edwarda Potkowskiego*, red. J. Krochmal, Warszawa 2015, s. 60-65.
- Szczepaniak J., *Katalog duchowieństwa diecezjalnego zestawiony na podstawie krakowskich ksiąg święceń (1646-1789)*, t. 3: *N-S*, Kraków 2008.
- Skrzyniarz R., *Archiwum Diecezjalne w Kielcach*, „Archiva Ecclesiastica”, 2007, t. 4, s. 137-141.
- Szwejkowska H., *Książka drukowana XV-XVIII wieku. Zarys historyczny*, Wrocław–Warszawa 1987.
- Tabeau L., *Dwa nieznanne druki z oficyny Marka Szarffenberga w Krakowie z roku 1545 i 1546*, „Biuletyn Biblioteki Jagiellońskiej”, 15/1964, nr 1-2, s. 55-60.
- Tegumentologia polska dzisiaj*, red. A. Wagner, Toruń 2015.
- Wąsowicz H., *Chronologia średniowieczna*, Lublin 2013.
- Wyźga M., *Księgi metrykalne parafii podkrakowskich z XVI-XVIII w.*, „Rocznik Lubelskiego Towarzystwa Genealogicznego”, 2010, t. 2, s. 126-142.